

תאריך עדכון : 04/2018

מסורות הסוד במדרשי חז"ל

מס' הקורס : 30752/01

המרצה : ד"ר מ. שניידר

סוג הקורס : סמינריון

שנת הלימודים : תשע"ט

סמסטר : ב

היקף שעות : 1 ש"ש

אתר הקורס באינטרנט:

<http://lemida.biu.ac.il>

א. מטרת הקורס (מטרות על / מטרות ספציפיות):

הקורס יעסוק בממד המיסטי של מדרשי חז"ל. נושא זה נלמד פחות מאשר קבצים מסורות הסוד שנשתמרו בתלמוד בבלי. למרות זאת הן מדרשי התנאים כמו מכילתא, ספרא וספרי הן מדרשי האמוראים כמו בראשית רבה, הן המדרשים המאוחרים כמו פרקי דרבי אליעזר מכילים חומר עשיר ומגוון מן הסוג הזה. נדבר, בין השאר, על מעשה בראשית, מעשה מרכבה, על פרשנות המיסטית לשיר השירים. נדון בייחסם של חכמים לצורות אחרות של המיסטיקה שהיו קיימות בתקופתם.

ב. תוכן הקורס: (רציונל, נושאים)

ננתח את המדרשים העוסקים במעשה בראשית ובבריאת האדם, בסיפורי האבות וביציאת מצרים במתן תורה ובחזיונות של יחזקאל ודניאל. ניתן את דעתנו לתמורות במדרש שמתרחשות במרוצת הדורות, לבדלים וחילוקי דעות בין קבוצות, אסכולות ואישים. נדון ביחס בין מדרש לתרגום; נעסוק בהשתקפות המדרשים בפיוט.

מהלך השיעורים: (שיטות ההוראה, שימוש בטכנולוגיה, מרצים אורחים)

במרכז השיעור תעמוד קריאה מודרכת של המקורות. לפני הקריאה תנתן הרצאת מבוא לטקסט או לקבוצת הטקסים – תיאור הרקע ההיסטורי והנושאים העיקריים. לאחר קריאת הטקסט ודיון ברעיונות העולים מתוכו, תנתן סיכום – מקומו של המקור בתמונה הכללית של המיסטיקה היהודית. כל המקורות ורוב חומר לקריאת חובה יהיו נגישים דרך אתר הקורס, וכן חלק ניכר מן החומר המומלץ.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

מס' שיעור	נושא השיעור	קריאה נדרשת באתר הקורס	הערות
1	מקרא, דרשה ואגדה. מדרש פנים מקראי. 'דורשי רשומות'.		
2	מדרש ומקרא משוכתב בתקופת הבית השני		
3	דרישה במעשה בראשית ובמרכבה במקורות התנאים והאמוראים		
4	'שתי רשויות בשמים': פולמוסים פרשניים בגמרא		
5	סוגי המדרשים; תקופות ביצירה מדרשית.		

6	נושאים מיסטיים במדרשי התנאים
7	מדרש שיר השירים בתקופת התנאים
8	סוגיות בבראשית רבה
9	סוגיות בויקרא רבה
10	מדרשי תנחומא-ילמדנו
11	פרקי דרבי אליעזר
12	אותיות דרבי עקיבא
13	הפיוט המדרש
14	ממדרש לספר המאוחר למדרש הקבלי

ג. חובות הקורס:

דרישות קדם:

חובות / דרישות / מטלות: מטלות: נוכחות, קריאה, השתתפות ומבחן בסוף השנה.

מרכיבי הציון הסופי (ציון מספרי / ציון עובר):

מבחן בסוף השנה

ד. בביליוגרפיה: (חובה/רשות)

חומר חובה ציון למעלה ברשימת היחידות והיתר רשות.

מקורות

א' ש' הרטום, הספרים החיצונים / מפרשים פרוש חדש בצרוף מבואות, תל אביב תשי"ט.
 אברהם כהנא, הספרים החיצונים : לתורה, לנביאים לכתובים ושאר ספרים חיצונים / בשני כרכים, עם מבואות
 ופירושים, ערוכים בהשתתפות כמה למדנים, ע"י אברהם כהנא, תל אביב תשט"ז.
 איזנשטיין, יהודה דוד. אוצר מדרשים: בית עקד למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות בסדר אלפא ביתא ... והקדמה
 כללית, ניו יארק : י.א. גראסמאן, תשט"ז.
 ורטהימר, שלמה אהרן. בתי מדרשות: עשרים וחמשה מדרשי חז"ל על פי כתבי יד מגניזת ירושלים ומצרים, עם מבואות
 הערות וציונים, ירושלים: הוצאת כתב וספר (ע"י הוצאת מס), תש"ם.
 ספר ילקוט הרועים הגדול : ... ליקוט של ספרים ... ברייתות ומדרשים בחכמת האמת ... נוספו גם פירושים. ירושלים :
 נזר שרגא, תש"ס.
 שפר, פטר. סינופסיס לספרות ההיכלות / בהשתתפותם של מרגרטה שליטר והנס גיאורג פון מוטיוס, טיובינגן
 תשמא
 שפרה, ש. וקליין, יעקב. בימים הרחוקים ההם, אנתולוגיה משירת מזרח הקדום, תל-אביב תשנ"ז

Charles R. H. (ed), *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English: with introductions and critical and explanatory notes to the several books, edited in conjunction with many scholars by R. H. Charles*, Oxford: Clarendon Press, 1913

Milik, Józef Tadeusz. *The Books of Enoch: Aramaic fragments of Qumrân Cave 4; with the collaboration of Matthew Black*, Oxford 1976

Charlesworth, James H. (ed.) *The Old Testament Pseudepigrapha*, vol. 1-2, Garden City 1983-1985

Odeberg, Hugo. *3Enoch or Hebrew Book of Enoch*, New York 1973

Schäfer, Peter. *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, in Zusammenarbeit mit Margarete Schluter und Hans Georg von Mutius, Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1981

מחקרים

אורבך, אפרים אלימלך. "המסורות על תורת הסוד בתקופת התנאים", מעולמם של חכמים (ירושלים, תשס"ב) : 486-513

אורבך, אפרים אלימלך. חז"ל – פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשמ"ג.

5-40

אידל, משה. "מטטרון – הערות על התפתחות המיתוס ביהדות", המיתוס ביהדות, ערכה חביבה פדיה (אשל באר – שבע ד) ירושלים

תשנו, עמ' 29-44

אידל, משה. 'באור החיים : עיון באסכולוגיה קבלית', קדושת החיים וחירוף הנפש ; קובץ מאמרים לזכרו של אמיר יקותיאל. בעריכת ישעיהו גפני ואביעזר רביצקי. ירושלים : מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ג, עמ' 191-211.

אידל, משה. 'חנוך הוא מטטרון', דברי הכנס הבינלאומי הראשון לתולדות המיסטיקה היהודית. המיסטיקה היהודית הקדומה, מחקרי ירושלים במחשת ישראל כרך ו (א-ב) ירושלים תשמז, עמ' 151-170

אידל, משה. 'על הקדושה והצפייה במרכבה', מקומראן עד קהיר ; מחקרים בתולדות התפילה. בעריכת יוסף תבורי. ירושלים תשנ"ט, עמ' ז-טו.

אידל, משה. קבלה : היבטים חדשים, ירושלים תשנ"ג,

אליאור, רחל. "חנוך בחרתה מבני אדם" - חנוך סופר הצדק והספרייה של "הכוהנים בני צדוק" : מסורת הכהונה, ספריית המגילות והמאבק על הדעת, העדות, הכתיבה והזיכרון, על בריאה ועל יצירה במחשבה היהודית (2005) 15-64

אליאור, רחל. "ייחודה של התופעה הדתית בספרות ההיכלות. דמות האל והרחבה גבולות ההשגה", דברי הכנס הבינלאומי הראשון לתולדות המיסטיקה היהודית. המיסטיקה היהודית הקדומה, מחקרי ירושלים במחשת ישראל כרך ו (א-ב) ירושלים תשמז, עמ' 13-64

אליאור, רחל. 'בין ההיכל הארצי להיכלות השמימיים: התפילה ושירת הקודש בספרות ההיכלות וזיקתן למסורות הקשורות במקדש', תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 341-380.

אליאור, רחל. מקדש ומרכבה, כוהנים ומלאכים, היכל והיכלות במיסטיקה היהודית הקדומה, ירושלים תשס"ג.

אליאור, רחל. 'ספרות ההיכלות והמרכבה: זיקתה למקדש, למקדש השמימי ולמקדש מעט, רצף ותמורה', יהודים ויהדות בארץ ישראל הבינונית-נוצרית. העורך: ישראל ל' לוי. ירושלים תשס"ד, עמ' 107-142.

אליאור, רחל. ספרות ההיכלות ומסורת המרכבה: תורת הסוד הקדומה ומקורותיה, תל אביב: משכל, 2004.

גרינולד, איתמר. "מקומן של מסורות כוהניות ביצירת המיסטיקה של המרכבה ושל שיעור קומה", דברי הכנס הבינלאומי הראשון לתולדות המיסטיקה היהודית. המיסטיקה היהודית הקדומה, מחקרי ירושלים במחשת ישראל כרך ו (א-ב) ירושלים תשמז, עמ' 65-120

גרינולד, איתמר. הכתב, המכתב והשם המפורש - מאגיה, רוחניות ומיסטיקה. משואות (תשנ"ד) 75-98

גרינולד, איתמר. המציאות המדרשית; מדרשות חז"ל לדרשות המקובלים. 255-298.

דן, יוסף. המיסטיקה העברית הקדומה, תל-אביב : משרד הבטחון-ההוצאה לאור, תש"ן,

דן, יוסף. תולדות תורת הסוד העברית : העת העתיקה, ירושלים : מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ח

ורמן, כנה. הספרות האפוקליפטית בימי הבית השני, תל-אביב : משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ג.

לורברבוים, יאיר. צלם אלהים: הלכה ואגדה, ירושלים תשס"ד.

יהלום, יוסף. פיוט ומציאות בשלהי הזמן העתיק, תל-אביב תש"ס.

ליבס, יהודה. חטאו של אלישע : ארבעה שנכנסו לפרדס וטבעה של המיסטיקה התלמודית / ירושלים: אקדמון, תש"ן.

ליבס, יהודה. תורת היצירה של ספר יצירה, ירושלים : שוקן, תשס"א

ליברמן, שאול. תוספתא כפשוטה, חגיגה

מאך, מיכאל. מחקרים בתורת המלאכים (אנגלולוגיה) היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תל-אביב תשמו, א-ב

מרגליות, מרדכי. ספר הרזים : ספר כשפים מתקופת התלמוד, ידיעות אחרונות ירושלים תשכ"ז.

פדיה, חביבה. "ראייה נפילה שירה; השתוקקות ראיית האל והיסוד הרוחי במסורתין היהודי הקדום", אסופות ט (תשנה) רלז-רעז

פלוסר, דוד. דת ישראל בתקופת בית שני יחדות בית שני, חכמיה וספרותה (תשסב) 9-35

פרבר-גינת, אסי. עיונים בספר שיעור קומה, משואות, מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של פרופ' אפרים גוטליב ז"ל, עורכים ארון מיכל וגולדרייך, עמוס ירושלים תשנ"ד, עמ' 361-389

פרנקל, יונה. 'מעשה מרכבה ומלאכים', סיפור האגדה - אחדות של תוכן וצורה (2001) 317-345

שיפמן, יהודה. ספרות ההיכלות וכתבי קומראן, המיסטיקה היהודית הקדומה, מחקרי ירושלים במחשת ישראל כרך ו (א-ב) תשמ"ז, עמ' 121-138

שלוש, פרקי יסוד בהבנת קבלה וסמליה, ירושלים תשמ"א

Boustan, Raanan S. Rabinization and the making of early Jewish mysticism. *Jewish Quarterly Review* 101,4 (2011) 482-501

Ira Chernus., *Mysticism in Rabbinic Judaism*, Berlin/ New York: Walter de Gruyter, 1982.

Gruenwald, Ithamar. *Apocalyptic and Merkavah mysticism*, Leiden 1980

Halperin, David J. *The Faces of the Chariot: Early Jewish Responses to Ezekiel's Vision* 1988

Halperin, David *The merkavah in rabbinic literature* New Haven 1980

Harari, Yuval A different spirituality or "other" agents? : On the study of magic in rabbinic literature. *With Letters of Light* (2011) 169-195

Himmelfarb, Martha. *Ascent to Heaven in Jewish and Christian Apocalypses*, New York - Oxford 1993

Himmelfarb, Martha. *Tours of Hell: An Apocalyptic Form in Jewish and Christian Literature* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1983),

Idel, Moshe. *Ascensions on High in Jewish Mysticism : Pillars, Lines, Ladders*, Budapest : Central European University Press, 2005

Kasher, Rimmon. 'The Mythological Figure of Moses in Light of Some Unpublished Midrashic Fragments', *Jewish Quarterly Review* 88,1-2 (1997), pp. 19-42

- Kuyt, A. *The 'Descent' to the Chariot : Towards a Description of the Terminology, Place, Function, and Nature of the Yeridah in Hekhalot Literature*, Tübingen 1995
- Schäfer, Peter. *The hidden and manifest God: some major themes in early Jewish mysticism*; trans. by Aubrey Pomerance, Albany: State University of New York Pr., 1992
- Scholem, Gershom Gerhard. *Major trends in Jewish mysticism*. New York : Schocken Books, 1974
- Scholem, Gershom. *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, and Talmudic Tradition*, New York 1965
- Segal, Alan F. "Heavenly Ascent in Hellenistic Judaism, Early Christianity and Their Environment," *Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt* 23:2 (1980), 1378
- Segal, Alan F. *Two Powers in Heaven: Early Rabbinic Reports about Christianity and Gnosticism*, Leiden E.J. Brill, 1977
- van der Toorn, Karel; Becking, Bob; van der Horst Pieter W. (eds), *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Leiden–New York–Köln 1995
- Wolfson, Elliot R. *Through a Speculum that Shines: Vision and Imagination in Medieval Jewish Mysticism*, Princeton: Princeton University Press, 1994
- Wolfson, Elliot R. "'Yeridah la-merkavah": typology of ecstasy and enthronement in ancient Jewish mysticism', *Mystics of the Book: Themes, Topics, and Typologies*. Ed. by R.A. Herrera. New York: Peter Lang, 1993, pp. 13-44.

ספרי הלימוד (textbooks) וספרי עזר נוספים:

- י' אלבוים, להבין דברי חכמים: מבחר דברי מבוא לאגדה ולמדרש משל חכמי ימי הביניים, ירושלים תשס"א.
- י' היינמן, אגדות ותולדותיהן, ירושלים, תשל"ב.
- י' פרנקל, מדרש ואגדה (האוניברסיטה הפתוחה), תל אביב, תשנ"ו.
- י' פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, תל אביב, 1996.
- י' לוינסון, הסיפור שלא סופר: אמנות הסיפור המקראי המורחב במדרשי חז"ל, ירושלים תשס"ה.
- ח' מאק, מדרש האגדה, משרד הביטחון, תל-אביב תשמ"ט.
- Scholem, *Major trends in Jewish mysticism*
- דן, יוסף. תולדות תורת הסוד העברית: העת העתיקה, כרך א, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ח
- חומר מחייב למבחנים:**
ראו באתר הקורס